

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1937

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
42 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 42
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

χη, καθαρά ανατολίτικη επίκληση με τὰμ-τάμ και με ξαλλες κινήσεις χορευτῶν δερβισιδιών, πού μετέδωσε σ' ὅλους τοὺς θεατῆς τὴ μέθη πού ἀπαιτεῖ ἡ ψυχὴ γιὰ νὰ εἶναι προετοιμασμένη νὰ δεχθεῖ τὸ θαῦμα.

Ἡ ὅλη παράσταση ἦταν μιὰ καλλιτεχνικὴ γιορτὴ καὶ ἓνα βύθισμα μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς τραγωδίας πού ξυπνᾷ σύγχρονα τὸν οἶκτο γιὰ τοὺς νικημένους, πού δίκαια νικήθηκαν γιατί ὑπῆρξαν ὑπεροπτικοί, ἀλλὰ πού μ' αὐτὸ δὲν παύουν νὰ εἶναι ἀξιοὶ λύπης, καὶ τὸ θαυμασμὸ γιὰ τὸ μεγάλο θρίαμβο τῶν Ἑλλήνων.

Κι' αὐτὸ τὸ κατόρθωσαν παιδιὰ, ἐρασιτέχνες. Κι' ὁ γερμανικὸς θίασος ἀπετελεῖτο σχεδὸν ὅλο ἀπὸ ἐρασιτέχνες. Δημιούργησαν μεγάλη Τέχνη, ἐνῶ τὸ δικὸ μας Βασιλικὸ Θέατρο δὲν προσφέρει, ὅταν παρουσιάζει ἀρχαῖες τραγωδίες, τίποτε περισσότερο παρὰ ἐρασιτεχνικὲς παραστάσεις, κι' αὐτὲς ἐλασινῆς ποιότητος.

Ἴσως νὰ μὴ φτιαίμε τὸ Θέατρο μας δὲν ἀριθμῶν παρὰ σαράντα περίπου χρόνων ζωὴ δὲν ἔχουμε θεατρικὴ παράδοση· δὲ βλέπουμε πρότυπα πού νὰ μᾶς διδάσκουν καὶ νὰ μᾶς ἀνυψώνουν. Ἄλλ' ἂς πάρουμε τουλάχιστον μαθήματα μετριοφροσύνης· ἂς σκεφθοῦμε ὅτι ἔχουμε ἀκόμα πολλὰ νὰ μάθουμε, ὅτι πρέπει ἀκόμα πολὺ νὰ προσπαθήσουμε, πολὺ νὰ κοπιᾶσουμε, πρὶν πατήσουμε ἔστω καὶ τὰ πρῶτα σκαλιὰ πού ὀδηγοῦν πρὸς τὴν Τέχνη. Ἄς συνειδητοποιήσῃ τὸ Βασιλικὸ Θέατρο, καὶ πολὺ περισσότερο τὸ Ἐλεύθερο Θέατρο, ὅτι ἔστω κι' ἂν ἐμφανίζει κάποτε—κι' αὐτὸ σπάνια—μερικὲς ὠραιοφάνειες, ἀπέχει ἀκόμα πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι Θέατρο, νὰ εἶναι Τέχνη.

ΑΛΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ

ΞΕΝΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΓΑΛΛΙΑ

Ἡ τριακοσιετηρὴς τοῦ Descartes (1)

Τὸ 1637, ἓνα σύντομο μὰ περιεκτικὸ βιβλίον ἀναστάτονε τὴν παγκόσμια διανόηση. Εἶχε ἰδῆ τὸ φῶς στὸ Leyde, στὴν περίφημη αὐτὴ πόλη τῆς Ὀλλανδίας. Ὁ τίτλος του ἦταν: «Discours de la methode pour bien conduire sa raison et chercher la verité dans les sciences». Συγγραφέας του, ἓνας ὄριμος ἄντρας μόλις σα-

ράντα ἐνὸς χρόνων. Μᾶλλον κοντὸς κι' ἀδύνατος. Φορεῖ περούκα, σύμφωνα με τὶς συνήθειες τοῦ καιροῦ του. Ἐχει τὸ ἕπος σοφοῦ ἄστου, ζῆ ἀνετα, ἀκολουθεῖ ὀρισμένη δίαιτα στὴν τροφὴ του, δέχεται μερικoὺς φίλους καὶ συζητεῖ μαζί τους γιὰ τὶς ἰδέες του, τὰ συγγράμματά του καὶ τοὺς ἀντιπάλους του. Εἶναι ὁ René Descartes. Ἐπει' ἀπὸ τόσα χρόνια σπουδῆς καὶ βοθειᾶς συλλογῆς, βρῆκε αὐτὸ πού ζητοῦσε με τόση ἐπιμονή: μιὰ σίγουρη καὶ ὀρθὴ μέθοδος γιὰ τὴν καθοδήγηση τῆς σκέψεώς του. Τὸ ἐγχείρημα τοῦτο δὲν εἶναι εὐκόλο γιὰ κανέναν ἄνθρωπο, ἔστω κι' ἀκαλλιέργητο. Πολὺ περισσότερο γιὰ ἓναν καλλιεργημένο πού συναντᾷ διαρκῶς στὴ ζωὴ του ἐμπόδια. Τὰ ἐμπόδια αὐτὰ δὲν εἶναι μονάχα ἐξωτερικά, εἶναι προπάντων ἐσωτερικά. Προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη πάλη τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ, ἀπὸ τὴν ἀμφιβολία πού πηγάζει ἀπὸ τὸ θέαμα τῆς δημιουργίας. Τὸ βάθος τοῦ Descartes εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ δίψα, τὸ πάθος τῆς ἀλήθειας. Θέλει νὰ πεισθῇ ὁ ἴδιος πρῶτα γιὰ νὰ πείσῃ τοὺς ἄλλους. Γι' αὐτὸ ἀμφιβάλλει. Ἄπ' ὅλες τὶς σπουδές του, γιὰ ἓνα πράγμα μονάχα ἔχει σχηματίσει μέσα του ἀκλόνητη πεποίθηση: γιὰ τὰ μαθηματικά. Εἶναι ἡ μόνη θετικὴ ἐπιστήμη, αὐτὴ πού δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ καμμὶαν ἀπόδειξη. Ὁ κόσμος πού τὸν τριγυρνᾷ, τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως, οἱ αἰσθήσεις καὶ ἡ φαντασία, εἶναι κάτι τὸ ἀναπόσπαστο βέβαια ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, τοῦ προκαλεῖ ὁμως τὴν ἀμφιβολία. Αὐτὰ ὅλα ὁ Descartes τὰ σκέπτεται. Γιὰ τὴ σκέψη του δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀμφιβάλλῃ. Ἄλλ' ἀφοῦ σκέπτεται, ἄρα ὑπάρχει. Δὲν μπορεῖ νὰ φαντασθῇ κάτι πού θὰ σκεπτόταν καὶ δὲ θὰ ὑπῆρχε. Ἡ πρώτη ἀλήθεια πού κλονίζει τὴν ἀμφιβολία του εἶναι τούτη: «Σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω»⁽²⁾.

Πάνω στὸ συμπέρασμα τοῦτο, πού μοιάζει περισσότερο με κραυγὴ, με ἐξομολόγηση, ὁ Descartes θὰ στηρίξῃ ὅλη του τὴ μεταφυσικὴ καὶ θ' ἀποδείξῃ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ. Ἡ σκέψη τάχα εἶναι ἱκανὴ γιὰ ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα; Θέλοντας κανεὶς νὰ ἐφαρμόσῃ τὶς μεθόδους τῆς λογικῆς, δὲ δείχνει ἀνευλάβεια στὸν ὑπέρτατο δημιουργό; Οἱ σχολιασταὶ καὶ οἱ θεολόγοι κατέκριναν τὸν Descartes γιὰ τὴ στάση του αὐτὴ. Οἱ φίλοι καὶ οἱ μαθηταὶ του προσ-

(1) Ὁ René Descartes γεννήθηκε στὴ La Haye, τὴ σημερινὴ La Haye - Descartes, στὰ σύνορα τῆς Τουραίνης καὶ τοῦ Πουατου, στὶς 31 Μαρτίου 1596. Ὁ πατέρας του ἦταν Σύμβουλος στὸ Δικαστήριο τῆς Βρετάνης. Ὁρφανὸς ἀπὸ μητέρα, ἀνατράφηκε, ἀπὸ ἡλικίας ὀκτῶ χρόνων, στὸ κολλέγιο La Flèche. Ἡ κράση του ἦταν ἀσθενικὴ, τὸ χρῶμα του ὀχρὸ, καὶ ξερόβηχε. Ἐκανε γερὰς σπουδές, κι' ὅταν τὶς τελείωσε, θέλησε νὰ ἰδῇ τὸν κόσμο καὶ νὰ γνωρίσῃ διάφορους λαοὺς. Ἀφοῦ πέρασε ἓνα - δύο χρόνια στὸ Παρίσι, καὶ ἴσως τρία στὸ Πουατιέ μελετώντας νομικά, πῆρε τὸ δίπλωμά του στὶς 10 Νοεμβρίου 1616. Ἐπειτα ἐξυγε γιὰ τὴν Ὀλλανδία κι' ἀργότερα πῆγε στὴ Βαυαρία, στὴν ὑπηρεσία τοῦ Μαξιμιλιανοῦ τοῦ Α'. Ἀργότερα φτάνει στὴν Ἰταλία, ἐπισκέπτεται τὴ Βενετία καὶ τὴ Ρώμη, ξαναγυρνᾷ στὴ Γαλλία, ὅπου ὁμως δὲ μένει γιὰ πολὺν καιρὸ. Φεύγει πάλι γιὰ τὴν Ὀλλανδία, ὅπου διαμένει περίπου εἴκοσι χρόνια. Ἀπὸ κεῖ ἀλληλογραφεῖ με ὅλη

τὴν Εὐρώπη γιὰ ζητήματα μαθηματικῶν, φυσικῆς, ἱστορίας καὶ φιλοσοφίας. Στὸ μεταξὺ μελετᾷ καὶ γράφει. Τὸ 1637 δίνει τὸ πρῶτο του ἔργο: «Discours de la methode», τὸ 1640 τὶς «Méditations métaphysiques», τὸ 1644 τὰ «Principes de philosophie», τὸ 1649 τὸ «Traité des passions de l'âme». Μετὰ τὸ θάνατό του βγῆκαν ἀκόμα δύο ἀνεκδοτοὶ τόμοι. Τὸ 1649 τὸν κατηγγέλλουν ὡς ἄθεο κι' ἀναγκάζεται νὰ φύγῃ γιὰ τὴ Σουηδία, ὅπου τὸν καλοῦσε ἀπὸ καιρὸ ἡ βασιλισσα Χριστίνα. Στὴ Στοκχόλμη τὸν ὑποδέχτηκαν θριαμβευτικά. Ἡ Σουηδία ὁμως, μετὰ τὸ κλίμα τῆς, ὑπῆρξε ἀφιλόξενη γιὰ τὸν Descartes. Ἐπειτα ἀπὸ μερικoὺς μῆνες ἐκρῶσε, ἀρρώστησε βαρεῖα καὶ, παρ' ὅλες τὶς φροντίδες, πέθανε στὶς 11 Φεβρουαρίου 1650. Ὁ θάνατός του προκάλεσε παγκόσμια θλίψη καὶ ἡ σορὸς του μεταφέρθηκε στὴ Γαλλία καὶ θάφτηκε στὴν ἐκκλησία Saint-Étienne du Mont, ὅπου ὁ τάφος του ὑπάρχει ὡς σήμερα.

(2) «Cogito, ergo sum.»

πάθησαν να τον δικαιολογήσουν, παρά την καταδίκη του έργου του από τη Σορβόνη (την εποχήν εκείνη), και ν' αποδείξουν ότι η αμφιβολία του για την ύπαρξη του Θεού προερχόταν από ένα βαθύ χριστιανικό αίσθημα. Αυτό δεν είναι σωστό. Στα συμπεράσματά του ακολουθούσε τον επιστήμονα, και προπάντων το φυσικό. Αυτός αναγνώριζε την ύπαρξη του Απειρού. Το Απειρο μ' αποδεικνύει την ύπαρξη ενός υπεράτατου Όντος που ονομάζουμε Θεό. Άρα ο Θεός υπάρχει. Ο Θεός αυτός είναι Απειρο και συνάμα Τελειότης. Επομένως όρια δεν υπάρχουν στην έννοια του Απειρού και του Καλού. Μόνο το Κακό, ή ιδέα του Κακού είναι περιορισμένη. Αν ο Θεός ή το Απειρο ενέχει την ιδέα του καλού και της τελειότητας, μπορούμε τότε να γνωρίσουμε τον εξωτερικό κόσμο, ν' αποκτήσουμε μι' α ψυχολογία και μι' ηθική. Παρ' όλ' αυτά, παρ' όλες τις φιλοσοφικές αποδείξεις του και τους συλλογισμούς για την ύπαρξη του Θεού, και συνεπώς όλόκληρης της Δημιουργίας, ο Descartes συνέρχεται και γράφει σ' ένα τον γράμμα, στις 27 Μαΐου 1630, πριν από το περίφημο έργο του, αυτά τα χαρακτηριστικά λόγια: «Αδικεί κανείς τις αλήθειες που εξαρτώνται από την πίστη και που δε μπορούν ν' αποδειχθούν με φυσικό συλλογισμό, θέλοντας να τις επιβεβαιώση με ανθρώπινους και πιθανούς συλλογισμούς.» Έρχεται δηλαδή στιγμή, και πριν και μετά την έκδοση του φιλοσοφικού του συστήματος, όπου αναγνωρίζει ότι η λογική μας δε μ' επιτρέπει να εξηγήσουμε το άπειρο, το αιώνιο, το Θεό, αλλά η καρδιά μας.

Είναι η ίδια η άποψη του Πασκάλ⁽⁵⁾. Με τον περίφημο συγγραφέα των «Στοχασμών» ο Descartes συναντήθηκε δυο φορές: στις 23 και στις 24 Σεπτεμβρίου του 1647. Ο Descartes είναι πενήντα χρονών κι' ο Πασκάλ μόλις είκοσιπέντε. Η συζήτηση υπήρξε μάλλον άνιαρη και χωρίς θερμή, όπως μ' πληροφορεί η νεώτερη αδελφή του Πασκάλ, η Ζακελίνα. Ο Descartes αδιαφόρησε, ο Πασκάλ όμως αρρώστησε από τις επισκέψεις αυτές. Δεν είχε καμμιάν υπόληψη για τον αντίπαλό του, που τον θεωρούσε αντιχριστιανικό, άθεο. Ο ένας πρέσβευε τη λογική, ο άλλος το αίσθημα, την καρδιά. Ο Descartes δεν αισθάνεται καμμιάν έλξη προς την πίστη. Η λογική γι' αυτόν είναι το π'αν⁽⁶⁾.

Στο περίφημο αυτό «Discours de la methode» όλο το σύστημα στηρίζεται σε τέσσερους κανόνες: Πρώτον: «Να μη δέχεσαι ως αληθινό παρά αυτό που είναι πραγματικό, χωρίς δυνατή αμφιβολία. Καμμι' βιασύνη, καμμι' προκατάληψη.» Δεύτερον: «Να διαιρέης τη

δυσκολία για να τη λύσης. Είναι ο κανόνας της αναλύσεως.» Τρίτον: «Να πηγαίνης από το απλούστερο στο πολύπλοκο. Είναι ο κανόνας της συνθέσεως.» Τέτατον: «Να ξεχωρίζης όλα τα στοιχεία του προβλήματος σε τρόπο που να μη ξεχνάς κανένα.»

Οι κανόνες αυτοί θα φανούν άπλοι ίσως σε μερικούς άφελεις. Ήταν όμως απαραίτητοι σε μι'αν εποχή όπου βασιλευε «η στείρα σχολαστική. Η φιλοσοφία του Άριστοτέλους βασιλεύει στα πνεύματα και κυβερνά κάθε συζήτηση». Για το λόγο αυτό το έργο του γάλλου φιλοσόφου έρχεται στην ώρα του. Το σύντομο του βιβλίο, όπου βρίσκει κανείς τη βάση της νεώτερης επιστήμης, διαιρείται σε έξη μέρη. Το πρώτο αρχίζει σ'αν αυτοβιογραφία. Στο δεύτερο, όπου οι έκμυστηρέσεις και οι παρατηρήσεις πάνω στις επιστήμες πέρνουν τον περισσότερο χώρο, ο φιλόσοφος, ξαφνικά, εκθέτει, σχεδόν τυχαία και χωρίς μεγάλη προετοιμασία, τους τέσσερους κανόνες της μεθόδου του. Πιάνουν περίπου είκοσι γραμμές. Έπειτα έρχεται το τρίτο μέρος, όπου ο συγγραφέας δίνει σύντομα κάποια γνωμικά ηθικής, καλύπτοντάς τα με παρατηρήσεις συνετές και διαμαρτυρίες υπακοής. Το τέταρτο μέρος είν' αποκλειστικά μεταφυσικό. Στο πέμπτο ο φιλόσοφος μιλεί για την Ιατρική. Το έκτο, τέλος, είναι αφιερωμένο στις επιστημονικές έρευνες⁽⁷⁾.

Το έργο του Descartes συνέτεινε ώστε να ξεκαθαριστούν πολλές πλάνες. Χάρης σ' αυτόν, «όσοι ανέβηκαν στον υπέρτατο βαθμό της γνώσης μπορούν να περάσουν για κυρίαρχοι».

Η γλώσσα αυτή κι' όλόκληρο ίσως το πνεύμα και η ουσία της καρτεσιανής μεθόδου, του κατ' έξοχήν ρασιοναλισμού, είναι ένα έργο κατακτησεως και εργασίας. Η επίδρασή του, ιδίως στο 19ον αιώνα, υπήρξε τεραστία. Ωφέλησε εξαιρετικά, αλλά και έβλαψε πολύ. Θα χρειάζονταν πολλές στήλες και καιρός στο μελετητή για ν' αναλύση το έργο και την επίδραση του Descartes. Δυστυχώς ή ευτυχώς, όλα τα φαινόμενα της ζωής δεν μπορούν να εξηγηθούν μονάχα με τη λογική, με το νοῦ. Πρωτανεύει σε πολλά η ψυχή. Και δεν πρέπει να λησμονούμε ότι γύρω μας υπάρχει το μυστήριο του Απειρού και του Θανάτου, το μυστικό της ζωής. Άλλωστε, όπως τονίζει και ο Duhamel, ο καυγ'ας δε φουντώνει πιά μεταξύ της λογικής και της πίστεως. Η σκέψη σήμερα είναι ελεύθερη. Και σ'αν τέτοια, προσφέρει στον κόσμο τα άριστουργήματα της δημιουργίας της⁽⁸⁾.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ

(5) «C'est le coeur qui sent Dieu, et non la raison. Voilà ce que c'est que la foi: Dieu sensible au coeur, non à la raison.» (Pascal, «Pensées», Article XVI, page 177, édition Garnier Frères, Paris).

(6) Ο Πασκάλ δεν απέκρουε την αγανάκτησή του για τον Descartes, αν και τη στηρίζε σε φιλοσοφικά αίτια. Γράφει μεταξύ άλλων: «Ο Descartes είναι άνωφελος κι' άστοχος.» «Δε μπορώ να τον συχωρήσω.» «Θά γράψω έναντιον εκείνων που έμβαδύουν παρά πολύ στις επιστήμες.»

(7) G. Duhamel: «Descartes, maître à penser» (Διάλεξη δημοσιευμένη στο περιοδικό: «Conférence» No XIII, 15 Ιουνίου 1937).

(8) Με την εόκαιρία της τριακοσιετηρίδος του έργου του Descartes, τα «Φιλολογικά Νέα» του Παρισιού έκαναν μι'αν ενδιαφέρουσα έρευνα (άρθρ. 771, 24/7/37) ανάμεσα στους συγγραφείς που διάβασαν το «Discours de la Méthode». Πολλοί απ' αυτούς απάντησαν πως δεν το διάβασαν, κι' ο Claude, σ' ένα άρθρο του, δεν αναγνωρίζει καμμι'αν αξία στο έργο και στο όφος του διασήμου γάλλου φιλοσόφου. Για